کەرکوك و سیناریۆکانی

هاوڕێ باخەوان

کەرکوك شارێکی عەرەبییە:

ئەمە سەرباسی ئەو سیناریۆیەیە کە عەرەبە شۆڤێنییەکان هەر لە ناوەڕاستی سەدەی ڕابردووەوە بەبالآی کەرکوکیاندا دابڕیوە. ئەو عەرەبە شۆڤێنییانە بۆ پشتڕاستکردنی ئەم سیناریۆیەیان خاوەنی هیچ بەڵگەیەکی مادی و زانستی نین کە تەنانەت خۆیشیان بڕوای پێبکەن. بەڵام بۆ بردنەسەری سیناریۆکەیان کەوتنە چەواشەکردنی مێژوو و دەرکردنی زۆربەی ماڵە کوردەکانی ناو شاری کەرکوك و دەوروبەری و هێنانی عەرەبە عەشایرەکانی عەرەبستانی ئێراق بۆی. هەڵبەت ئەم سیناریۆیە هەمووومان زۆر باش شارەزای ناڕاستییەکەیین و بینیمان کە پاش ڕزگارکردنی کەرکوك بەشێکی زۆری ئەو عەرەبانە کەرکوکیان بەجێهێشت و دانیشتووانە ڕەسەنەکانی خۆی کە کوردن چوونەوە جێگاکانیان، دیارە ئەمە هەموو ئەو عەرەبانەی نەگرتەوە و ئێستا لە کەرکوك ژمارەیەکی زۆری عەرەبی پرۆسەی بەعەرەباندنی تێدایە و بەهیوای ئەوەی کە ئەوانیش خاکی کوردستان بەجێبهێڵن و بگەڕێنەوە ناوچەکانی خۆیان.

ئەم سیناریۆیە دەیان ساڵە لەگەڵماندا دەژی و هەمووومان زۆر باش شارەزایین، هەربۆیە لەم نووسینە کورتەدا هەڵوێستەی زۆری لەسەر پێویست نییە. بەڵام جێی خۆیەتی لێرەدا ئاماژە بە سەرژمێرییەکەی ساڵی ١٩٥٧ی حکومەتی ئێراقی بدەین کە بەشێوەیەکی مادیی دابڕ دەیسەلمێنێت کە کەرکوك شارێکی کوردییە و زۆرینەی خەڵکەکەشی کوردن.

بەداخەوە هەندێك لەلایەنگرانی ئەم سیناریۆیە ئەو دەستە و لایەنە ئێراقییانەش دەگرێتەوە کەدژی ڕژێمی داگیرکەری بەعس بوون و بەخۆیان دەڵێن ئۆپۆزیسیۆنی ئێراقی.

کاشکی ڕۆشنبیرە عەرەبەکان وەکو بەڕێزان مونز ئەلفەزل و حەسەن چەلەبی بیریان دەکردەوە، بەڕێز مونز ئەلفەزل لە کورتە لێکۆڵینەوەیەکیدا کوردستانیبوونی شاری کەرکوکی بەشێوەیەکی زانستییانە سەلماندووە.

بڕوانە: حقوق الانسان والتنوع الاثني لسكان كركوك – الدكتور منذر الفضل – الندوة العلمية المنعقدة عن كركوك مدينة القوميات المتآخية (نموذجا لعراق المستقبل) لندن ٢١-٢٢ تموز ٢٠٠١ .

کەرکوك شارێکی تورکمانییە:

تەواوی سەرچاوە مێژووییەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە تورکمان پێش سەدەی هەڤدەهەم بوونی نەك لە کەرکوك بەڵکو لە تەواوی باشووری کوردستاندا نەبووە. ئەم تورکمانانە بە هۆی دەوڵەتی عوسمانییەوە لەو سەدەیە بەدواوە لە کەرکوك و شوێنەکانی تری باشووری کوردستاندا وەك پیاوێکی ئەڵقەلەگوێی تورك نیشتەجێ کراون. زۆربەی ئەمانە کاریان بۆ دەوڵەتی عوسمانی کردووە و بە تێپەڕبوونی کات بوونەتە کوردستانی. بەڵام ئەمانە هەرگیز بڕوایان بە ناوی کوردستان نەبووە و بە وڵاتیان نەزانیوە و هەمیشە خزمەتی دەوڵەتی عوسمانییان کردووە و پاشانیش بوونەتە داردەستی حکومەتە یەکبەدواییەکەکانی ئێراق.

ئاشکرایە کە تورکیای داگیرکەری بەشێکی گەورەی خاکی کوردستان، پاش ڕووخانی دەوڵەتی عوسمانی و ڕزگاربوونی داگیرگەکانی، هەمیشە هەر چاوی لەسەر هەردوو شاری موسڵ و کەرکوکی کوردستان بووە. هەربۆیە بەردەوام خەریکی بزواندن و گەشەپێکردنی هەستی تۆرانییە لەناو تورکمانەکانی باشووری کوردستان بەگشتی و شاری کەرکوك بەتایبەتی، ئەمەش لەبەرئەوەیە کە کەرکوك شارێکی دەوڵەمەندە و دەکرێت بگوترێت کە بە تەنها بەرامبەر هەموو ئابووریی دواکەوتووی تورك دەوەستێتەوە.

ئەم هەستی تۆرانییەی تورکمانەکانی کەرکوک وایکرد کە زۆرجار پێکدادان لەنێوان کورد و تورکماندا پێك بێت. پشێوییەکانی ساڵی ١٩٥٩ لە کەرکوکدا نموونەیەکی مێژووییە و کوردەکان ناچاربوون عەتا خەیروڵڵای تورکمان لەناوجەرگەی کەرکوکدا بکەن بەداردا.

هەر لە هەمان ساڵیشدا تورکمانەکان ڕێیان خۆشکرد بۆدانانی بۆسەیەك لە شاری کەرکوکدا بۆ سەرۆك بارزانی بۆ ئەوەی بیکوژن بەڵام خۆشبەختانە سەرکەوتوو نەبوون. بەم کارەیان لەو کاتەدا هەموو کوردیان هەژاند، چونکە بارزانی ئەو کات نەك هەر ڕابەری شۆڕشی کورد بوو لە باشووردا بەڵکو لە تەواوی بەشەکانی کوردستاندا بەسەرۆکی نەتەوەیی کورد دەزانرا.

تورکمانەکان تاساڵی ١٩٩١ و ڕزگارکردنی شاری کەرکوك لەلایەن پێشمەرگە و خەڵکی کوردەوە بەبێدەنگی و سەرکزی لەژێردەستەڵاتی بەعسدا گوزەرانیان دەکرد بەبێ ئەوەی هیچ دەنگێکی نارەزایی بەرزبکەنەوە. تەنانەت ئەو تورکمانانەی کە بەخۆیان دەڵێن دانیشتووی ڕەسەنی ناوچەکە و ڕەچەڵەکی خۆشیان دەبەنەوە سەر سۆمەرییەکان و کەرکوك بە شارێکی تورکمانی دەزانن و بە قەڵای هەولێریش دەڵێن (**قلعة اربيل التركمانية** – قەڵای ئەربیلی تورکمانی) تا ساڵی ١٩٩١ تاکە ڕێکخراوێکی سەربەخۆشیان نەبوو.

بەڵام دوای ڕاپەڕینەکە و بەیارمەتیی تورك و هەندێك لە پارتە کوردستانییەکانی لەمەڕ خۆمان، تورکمان هاتنە سەر گۆڕەپانی ڕامیاریی باشووری کوردستان و لاوازیی داگیرکەری ئێراق و شەڕی ناخۆی کورد و بەهێزیی میتی تورکی لە ناوچەکەدا تورکمانی سیاسیی بەهێز کرد و لە زۆر جاریشدا بوونە ڕێگر لەبەردەم ئەزموونی باشووری کوردستاندا.

تورکمانی سیاسی بەهۆی بارودۆخی ئەو ١٢ ساڵەی ڕابردووەوە هێڵی سووری کوردیان تێپەڕاند و نەخشەیەکی تۆرانییان بڵاوکردەوە کە نیوەی زۆری باشووری کوردستانی تێدا کرایە تورکمان، لەوانە شارەکانی کەرکوك، مەندەلی، توزخورماتو، پردێ و تەلەعفەر و زۆری تر. ئامارێکی ناڕاستییان بۆ سەرژمێری تورکمان لە باشووری کوردستاندا بڵاوکردەوە کە لە ٣ تا ٤ ملیۆن تورکمان تێپەڕیکرد. باشووری کوردستانیان کردە میتخانە و زۆری تر. . .

پاش هەڵگیرسانی جەنگی کەنداوی سێیەم و ڕزگارکردنی کەرکوك لەلایەن هێزی هاوپەیمان و کوردەوە. تورکمانی سیاسی گەیشتە کەرکوك و بە ئاشکرا دەڵێن کەرکوك شارێکی تورکمانییە و زۆرینەی خەڵکی کەرکوك تورکمانە و ئاماری تورکمانی کەرکوکیان بە ٧٠٠ هەزار تورکمان دانا. دروشمی سیاسیی تورکمانی سیاسی کە بە زمانی عەرەبی لە شاری کەرکوکدا هەڵیدەواسن بریتییە لە (**كركوك مدينة تركمانية و تبقى تركمانية للأبد**) واتە (کەرکوك شارێکی تورکمانییە و بۆ هەتا هەتا بە تورکمانی دەمێنێتەوە.

لە ڕۆژانی ڕزگارکردنی شاری کەرکوکدا پشێوییەکی کەم لەناو کەرکوکدا ڕوویدا و تورکمانەکان وەك پیشەی هەمیشەیی خۆیان کوردیان تاوانبارکرد. هەربۆیە لە ڕۆژی ١٣-٠٤-٢٠٠٣ تورکمانەکان خۆپیشاندانێکیان ڕێکخست و هەموو دەستیان وەك گورگە بۆرەکانی (مێ هێ پێ) بەرز کردەوە.

هەر ئەم تورکمانە سیاسییە لەگەڵ تورکدا ڕێکەوت تاوەکو تورکیا بەدزییەوە چەند کۆماندۆیەکی خۆی بنێرێتە شاری کەرکوك بۆ تێکدانی بارودۆخی نێوان کورد و تورکمان. ئەمە جگەلەوەی کەمانگی سووری تورکی یارمەتیی تورکمانەکانی کەرکوك دەدات و بەهۆیەوە چەك و جبەخانە دەنێرێتە شاری کەرکوك.

بەپێی سەرژمێرییەکەی ساڵی ١٩٥٧ ژمارەی کورد لە کەرکوکدا ١٨٧٥٩٣ کەسە و ژمارەی تورکمانیش ٨٣٣٧١ کەسە. بەڵام تورکمانەکان بڕوا بەم سەرژمێرییە ناکەن و دەڵێن ئاماری تورکمان لە کەرکوکدا پێش ساڵی ١٩٥٧ زۆر لەوە زۆرترە، کەچی بەپێی ئەنسیکلۆپیدیای ناوەکانی زانای تورك شەمسەدین سامی لە ساڵی ١٨٩٦دا ژمارەی کورد سێ بۆ چواری دانیشتوانی کەرکوکە و ئەو چارەکەشی کە دەمێنێتەوە تەنها تورکمان نییە، بەڵکو جوولەکە، ئاشووری، کلدان و عەرەبن لەگەڵ

تورکماندا. هەروەها لە لاپەڕە ٣٨٤٢ دەڵێت (کەرکوك شارێکی کوردییە و دەکەوێتە ناوجەرگەی کوردستانەوە) . بەپێی ئەم وتەیەی شەمسەدین کوردبوونی توزخورماتوو و سنووری حەمرینیش دەبنە بەڵگەنەویست.

تورکمانی سیاسی یاخود شۆڤێنی هەر لە ناوەڕاستی سەدەی ڕابردووەوە ئەم سیناریۆ دوور لە ڕاستییەیان هێناوەتە ناو ناوانەوە بەبێ ئەوەی هیچ پاڵپشتێکی زانستی و بەڵگەیەکی مێژووییان هەبێت. چونکە کەرکوك لە پێش بوونی ناوی کوردیشدا شارێکی مادی بووە و ناوی گوڕ کوا بووە (واتە ڕووناکیی ئاگر) . لە سەرەتای چاخە مێژووییەکانیشدا سۆمەرییەکان بە کەرکوکیان وتووە کارکۆك واتە (کاری کۆك یان کاری مەزن) .

کەرکوك شاری برایەتییە:

ئەم سیناریۆیە لەگەڵ سیناریۆی کەرکوك شارێکی ئێراقییە هیچ جیاوازییەکی ئەوتۆی نییە. سیناریۆی کەرکوك شاری برایەتییە زیاتر دەستکردی هەندێك سیاسەتمەداری کوردە. دیارە ئەمەش بەهۆی ئەوەوەیە کە ترسی لەدەستدانی شاری کەرکوك لە دەیان ساڵی ڕابردوودا هەبووە و بۆ ئەوەی کەرکوك لەدەست کورد نەچێت ئەم سیناریۆیە وەك تاکتیك کاری پێکراوە. دیارە ئەمە سیناریۆیەکی زۆر ترسناکە و هیچی لەو دووانەی پێشەوە باشتر نییە. چونکە دەوڵەتی ئێراق دەوڵەتێکی عەرەبییە و ئەندامی کۆمەڵەی عەرەبییە و نەخشەکەشی دەکەوێتە ناو نەخشەی نیشتمانی عەرەبییەوە. بەو شێوەیە ئەگەر کەرکوك ناوی کوردستان یان کوردستانی فیدراڵ یاخود لەخراپترین بارەکاندان نەکەوێتە ناو سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمییەوە ئەوا دەکەوێتە سەر شارە عەرەبنشینەکان. سیناریۆی کەرکوك شاری برایەتییە ترسناك نابێت ئەگەر چوارهەمین سیناریۆ کە پاشان دێمە سەری بێتە کایەوە. چونکە ئەو کات کەرکوك دەبێتە شارێکی کوردستانی و هەڵبەت گەر تەواوی کەمە نەتەوەییەکانی ناو شاری کەرکوك بێجگە لە کورد خۆیان بە کوردستانی بزانن. ئەوا ئەو کات دەکرێت بگوترێت کەرکوك شاری برایەتییە.

سیناریۆی کەرکوك شاری برایەتییە، سیناریۆیەکی ساختەیە. چونکە ئەو عەرەبانەی لەلایەن داگیرکەری ئێراقییەوە هێنراونەتە کەرکوك ئەستەمە ببنە برای ئەو کوردەی کە لەماڵەکەی خۆیدا دەرکراوە و خانوو و شوێنکارەکەی دراوەتە ئەو عەرەبەی کە بەعس هێناویەتی.

سیناریۆی کەرکورك شاری برایەتییە، سیناریۆیەکی ساختەیە. چونکە ئەو تورکمانە سیاسییەی کە میتی تورکە و ئاژاوە دەخاتە شاری کەرکوکەوە و کەرکوکی کوردستان دەکاتە شارێکی تورکمانی ئەستەمە ببێتە برای ئەو کوردەی کە دەیان ساڵە خوێنی بۆ کەرکوکی ئازاد ڕشتووە و چەندین گفتوگۆی کورد و ڕژێمی لەسەر هەڵوەشاندووەتەوە و تورکمانی سیاسیش یان پێشتر بەعسی بووە یان ئەمڕۆ میت.

کەرکوك شارێکی کوردییە و دەکەوێتە سنووری کوردستانەوە:

بۆ ئەم سیناریۆیە تەنها چەند ڕاستییەکی کۆن و نوێ بیری هاوبیرانی ئەو سیناریۆ ساختانەی سەرەوە دەخەمەوە:

- لە گفتوگۆی ساڵی ٧٠ بۆ ٧٤ سەرکردایەتیی کورد داوای لە داگیرکەری ئێراق کرد کە گۆڕە کوردەکانی شاری کەرکوك سەرژمێر بکرێت وەك بەڵگەیەکی مادی بۆ کوردستانیی شاری کەرکوك. جێی داخە زۆربەی ئەم گۆڕانەش بەر شاڵاوی بەعەرەباندن و ئەنفال کەوت و فەوتان.
- کەرکوك شارێکی مادی بووە و پێی گوتراوە (گوڕ کوا واتە ڕووناکیی ئاگر) .
- لە فەرهەنگی ناوەکانی عوسمانیدا (قاموس الاعلام) نووسراوە: *کەرکوك دەکەوێتە سنووری ویلایەتی موسڵی کوردستانەوە بە دووریی ١٦٠ کیلۆمەتر بەلای باشووری خۆرهەڵاتدا، کەرکوك ناوەندی ناوچەی شارەزوورە، ژمارەی دانیشتووانی ٣٠ هەزار کەسە. . . . سێچارەکی شارەکە کوردە و ئەوەشی دەمێنێتەوە تورك و عەرەب و هی ترە. . . .*

بەپێی ئەم زانیارییە تورکییە ئاماری کورد لە شاری کەرکوکدا لە کۆتایی سەدەی نۆزدەدا نزیکەی ٢٢ هەزار کەس زۆرتر بووە.

- ئاماری شاری کەرکوک لە ساڵی ١٩٥٧دا:

نەتەوە	کورد	تورکمان	عەرەب	کلدانی و ئاشووری	ئێرانی	کۆ
ئامار	١٨٧٥٩٣	٨٣٣٧١	١٩٦٢٠	١٦٠٥	٦٦٥	٢٩٢٨٥٤
ڕێژە	٧ .٦٤٪	٤ .٢٨٪	٦ .٦٪	٥ .٠٪	٢ .٠٪	١٠٠٪

- کورد لە شاری کەرکوکدا لە هەموو کەمە نەتەوەییەکان زۆرتر بەر شاڵاوی بەعەرەباندن و دەرکردن کەوتووە، هەربۆیە ڕێژەی ئاماری کورد لە کەرکوکدا لە چاو ساڵی ١٩٥٧دا هاتووەتە خوارەوە. هیچ نەتەوەیەکیش وەك کورد لە کەرکوکدا نەچەوساوەتەوە و نەعەرەبێنراوە و دەرنەکراوە. بەڵکو عەرەبە هێنراوەکان بەم چەوسانەوەیە خۆشحاڵ بوون و کاریان بۆی کردووە و تورکمانی سیاسیش بەهەمان شێوە.
- تەواوی سەرچاوە مێژووییەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە تورکمان پێش سەدەی هەڤدەهەم بوونی نەك لە کەرکوك بەڵکو لە تەواوی باشووری کوردستاندا نەبووە.

بەچەسپاندنی سیناریۆی کەرکوك شارێکی کوردییە لە ئێراقی داهاتوودا، کەرکوك دەکەوێتە سنووری کوردستانی فیدراڵەوە و هەرکاتێکیش کورد لە ئێراق جوودابووەوە ئەوا بەشداریکردنی کەرکوك لە دەوڵەتی کوردستاندا دەبێتە کارێکی بێکێشە.

ئەمڕۆ پارتی و یەکێتی بوونەتە دەمڕاستی کوردی باشوور لە بەغداد و هەر سازشێك لەم سیناریۆیەدا دەبێتە هۆی لەدەستدانی کەرکوك. لەبەرئەوە پێویستە ئەوان ئەو سیناریۆیە بچەسپێنن و ئێمەی ڕۆشنبیرانیش قەڵەمەکانمان لە چاو و گوێی هاوبیرانی ئەو سیناریۆ ساختانە بکەین.

01-05-2003

تێبینی کوردستان نێت:
ئەم نووسینە دەربڕینی بیروبۆچونی خاوەنەکەیەتی، کوردستان نێت لە ناوەڕۆکەکەی بەرپرسیار نییە.

www.kurdistannet.org
کوردستان نێت